УДК 274/278:17:316.74(477)«2022/2025»
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.10

Якуніна Катерина Ігорівна,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри філософії та культурного менеджменту
Національного університету «Острозька академія»
orcid.org/0000-0002-2948-0429
kateryna.yakunina@oa.edu.ua

МОРАЛЬНІ НАРАТИВИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття присвячена дослідженню трансформації етичних парадигм і формування нових моральних наративів у середовищі сучасного українського протестантизму в умовах повномасштабної російської агресії (2022–2025 рр.). Автор здійснює системний порівняльний аналіз трьох найбільших протестантських деномінацій баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня з метою виявлення специфіки їхнього богословського осмислення війни та практичних моделей реагування на соціальні, етичні й гуманітарні виклики воєнного часу. У дослідженні простежується, як традиційні богословські установки трансформуються під впливом екзистенційної кризи, змінюючи уявлення про християнську відповідальність, громадянську позицію та межі допустимого насильства. У роботі обґрунтовано, що попри спільне євангельське коріння, кожна конфесія вибудовує унікальну наративну стратегію. Баптисти акцентують на соціальній відповідальності та легітимізації збройного захисту через концепцію «місіології Царства». П'ятидесятники інтерпретують війну як метафізичну битву, зосереджуючись на духовній мобілізації, молитві та екзистенційній підтримці віруючих. Адвентисти пропонують гуманітарну етику як альтернативу насильству, зберігаючи вірність принципам нонкомбатантства та розвиваючи практики медичного й соціального служіння. Особливу увагу приділено тому, як ці моральні моделі впливають на формування нової протестантської ідентичності, у якій поєднуються релігійна віра, громадянська активність і відповідальність за суспільне благо. Показано, що практики волонтерства, капеланства, гуманітарної допомоги та солідарності із жертвами війни стали ключовими просторами переосмислення християнської етики в українському протестантизмі. Дослідження доводить, що війна стала каталізатором глибоких світоглядних змін, сприяла остаточному розриву українських протестантів із «євразійським» релігійним простором та посилила процеси їхньої національної самоідентифікації.

Ключові слова: сучасний протестантизм, моральні наративи, війна, баптисти, п'ятидесятники, адвентисти сьомого дня, соціальна відповідальність, пацифізм, гуманітарна етика, релігійна ідентичність.

© Якуніна К. І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Yakunina Kateryna,
Candidate of Historical Sciences
Senior Teacher at the Department of Philosophy and Cultural Management
National University of Ostroh Academy
orcid.org/0000-0002-2948-0429
kateryna.yakunina@oa.edu.ua

larysa.polianska@oa.edu.ua

MORAL NARRATIVES OF CONTEMPORARY UKRAINIAN PROTESTANTISM IN CONDITIONS OF WAR

This article examines the transformation of ethical paradigms and the formation of new moral narratives within contemporary Ukrainian Protestantism in the context of the full-scale Russian aggression (2022–2025). The author conducts a systematic comparative analysis of the three largest Protestant denominations in Ukraine – Baptists, Pentecostals, and Seventh-day Adventists in order to identify the distinctive features of their theological interpretations of war and their practical models of responding to the social, ethical, and humanitarian challenges of wartime. The study demonstrates how traditional theological frameworks are being transformed under the pressure of an existential crisis, reshaping understandings of Christian responsibility, civic engagement, and the boundaries of legitimate violence. The article argues that despite their shared evangelical roots, each denomination constructs a unique narrative strategy. Baptists emphasize social responsibility and the legitimization of armed defense through the concept of a "Kingdom missiology". Pentecostals interpret war as a metaphysical struggle, focusing on spiritual mobilization, prayer, and existential support for believers. Seventh-day Adventists, by contrast, propose a humanitarian ethic as an alternative to violence, maintaining principles of non-combatancy while developing medical and social ministries. Special attention is given to the ways in which these moral models contribute to the formation of a new Protestant identity that combines religious faith, civic activism, and responsibility for the common good. The article shows that practices such as volunteering, chaplaincy, humanitarian assistance, and solidarity with war victims have become key spaces for the reinterpretation of Christian ethics within Ukrainian Protestantism. The study concludes that the war has acted as a catalyst for profound worldview transformations, contributing to the final disengagement of Ukrainian Protestants from the "Eurasian" religious space and strengthening processes of national self-identification.

Key words: contemporary Protestantism, moral narratives, war, Baptists, Pentecostals, Seventh-day Adventists, social responsibility, pacifism, humanitarian ethics, religious identity.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року стало не лише геополітичною катастрофою глобального масштабу, але й радикальним екзистенційним та етичним викликом для релігійної моралі загалом і протестантського богослов'я зокрема. Безпрецедентні масштаби насильства, систематичне руйнування цивільної інфраструктури та цілеспрямований терор проти мирного населення змусили релігійні спільноти переглянути свої фундаментальні переконання, адаптуючи їх до умов перманентної загрози життю. Війна оприявнила глибокий концептуальний розрив між усталеними віровчительними доктринами, які століттями формувалися в парадигмі християнського пацифізму та непротивлення злу, і жорстокою практичною реальністю, яка безапеляційно вимагає збройного захисту, активного волонтерства та всебічного морального осмислення феноменів насильства і страждання.

Сучасний український протестантизм, який пережив надзвичайно потужне відродження після розпаду Радянського Союзу і нині становить, за різними оцінками, від 2 до 4 відсотків населення країни, відіграє дедалі помітнішу та впливовішу публічну роль. Завдяки розгалуженим мережам місіонерської роботи, активним молодіжним програмам та надзвичайно потужним ініціативам із надання гуманітарної допомоги, протестантські церкви стали невіддільною та органічною частиною українського громадянського суспільства. Відповідно, їхня реакція на стан війни не обмежується суто внутрішньоцерковними процесами чи індивідуальними духовними пошуками; вона безпосередньо формує ширший суспільний дискурс щодо справедливості, прощення, громадянської відповідальності та загальнонаціональної ідентичності.

Водночас війна перетворилася на безпосередню загрозу фізичному виживанню цих

спільнот. Цілеспрямоване знищення російськими окупаційними військами понад двох сотень протестантських молитовних будинків, серед яких щонайменше 94 належать п'ятидесятникам, 60 – баптистам та 27 – адвентистам сьомого дня, а також задокументовані факти тортур та вбивств служителів на тимчасово окупованих територіях, змістили фокус протестантського світосприйняття. У контексті окупації, де протестантські церкви часто тавруються як «американські шпигуни» та підлягають тотальному закриттю, питання виживання стало невіддільним від питання збройного опору та захисту державної незалежності. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена гострою потребою зрозуміти, як саме релігійні інституції, що традиційно уникали мілітарної риторики, адаптуються до умов тотальної війни, зберігаючи при цьому свою ціннісну основу.

Проблема дослідження. Традиційний аналіз релігійного ландшафту в умовах конфліктів часто зводиться до поверхневої фіксації «офіційної позиції церков щодо війни», аналізуючи декларативні заяви лідерів. Проте такий підхід є методологічно редукціоністським, оскільки він абсолютно не враховує глибинних процесів смислотворення (meaning-making), які безперервно відбуваються на мікрорівні – на рівні локальних громад та свідомості окремих вірян.

Справжня дослідницька проблема полягає у визначенні того, які саме моральні наративи конструюють євангельські християни-баптисти, християни віри євангельської (п'ятидесятники) та адвентисти сьомого дня для інтерпретації багаторівневої кризи: самої війни, безпрецедентного людського страждання, гуманітарної катастрофи та власної суспільно-політичної відповідальності. Дослідження має відповісти на питання про те, яким чином ці деномінації легітимізують зміну своїх етичних парадигм, як вони узгоджують історичний пацифізм із сучасним волонтерством та військовою службою, і як формують нову мову для артикуляції надії в умовах екзистенційного відчаю. Ці наративи слугують не лише механізмами психологічної чи соціальної адаптації, але й потужними інструментами моральної легітимації дій, які є інноваційними для українського протестантизму – від масового взяття до рук зброї до радикальної зміни базових місіологічних концепцій.

Центральна теза цього дослідження ґрунтується на твердженні, що попри спільне євангельське підґрунтя, ідентичний історичний досвід системних переслідувань у радянський період та спільний травматичний досвід сучасної російської агресії, три ключові протестантські деномінації України формують суттєво відмінні моральні наративи. Ці відмінності не є випадковими; вони глибоко та системно відображають унікальні богословські традиції кожної конфесії, їхні специфічні есхатологічні акценти, відмінні організаційні моделі (від жорсткої ієрархії до локальної автономії) та різний рівень інтеграції у глобальні деномінаційні структури.

Аналіз демонструє, що баптисти конструюють свій моральний дискурс переважно навколо концепту соціальної відповідальності, національної ідентифікації та активної громадянської етики, що дозволяє їм легітимізувати збройний захист. П'ятидесятники формують наратив безперервної духовної боротьби, молитовної мобілізації та емоційно-екзистенційної підтримки, інтерпретуючи війну як метафізичний конфлікт. Водночас адвентисти сьомого дня, зберігаючи вірність своїй історичній спадщині нонкомбатантства та посиленим есхатологічним очікуванням, зосереджуються на масштабній гуманітарній етиці та інституційному служінні як єдиній прийнятній альтернативі насильству. Разом ці три наративи демонструють комплексну та багатовимірну трансформацію українського протестантизму, який здійснює історичний перехід від ізоляціоністської моделі «закритої секти» до впливової публічної теології вільного суспільства.

Межі дослідження. Аналітичне охоплення цього дослідження чітко обмежене періодом з початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну (24 лютого 2022 року) до початку 2025 року. Цей часовий проміжок дозволяє простежити еволюцію моральних наративів від первісного шоку та інстинктивної реакції до формування сталих богословських та етичних концепцій в умовах затяжної війни на виснаження. Фокус дослідження зосереджено на трьох найбільших та найвпливовіших протестантських деномінаціях України, що представляють різні теологічні спектри: Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів (ВСЦ ЄХБ), Українська Церква Християн Віри

Євангельської (УЦХВЄ, яка об'єднує консервативних п'ятидесятників) та Церква адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні. Дослідження географічно та соціокультурно обмежується виключно українським контекстом, хоча водночас глибоко враховує вплив транснаціональних зв'язків цих спільнот та реакцію світових деномінаційних структур на події в Україні.

Для забезпечення вичерпності та об'єктивності аналізу, джерельна база формувалася комплексно і включає широкий спектр первинних та вторинних матеріалів. Офіційні публічні заяви, довгострокові стратегії та відеозвернення вищих керівників релігійних союзів (зокрема, голови ВСЦ ЄХБ Валерія Антонюка та старшого єпископа УЦХВЄ Анатолія Козачка), які визначають офіційний вектор церковної політики (Звернення Валерія Антонюка, 2022**;** Братерство майбутнього, 2022). Богословські рефлексії, статті та інтерв'ю провідних українських протестантських академічних інтелектуалів та істориків (таких як Михайло Мокієнко, Роман Соловій, Михайло Черенков), які концептуалізують поточні процеси на академічному рівні (Михайло Мокієнко, 2020; Soloviy, 2022; Черенков, 2017). Емпіричні та соціологічні опитування щодо есхатологічних очікувань, ставлення громад до війни, пацифізму та гуманітарного служіння, проведені у 2023–2025 роках. Аналітичні та фінансові звіти міжнародних та локальних гуманітарних організацій, які безпосередньо афілійовані з церквами, насамперед Adventist Development and Relief Agency (ADRA Ukraine) (ADRA's Lifeline, 2025). Матеріали та публікації офіційних церковних медіаресурсів (наприклад, адвентистського телеканалу «Надія»), які відображають стратегії релігійної комунікації.

Методологія. Метод дослідження спирається на синтез кількох наукових методів. Якісний тематичний аналіз застосовано для виокремлення домінуючих етичних тем та патернів у масиві текстів. Критичний дискурс-аналіз дозволяє виявити, як саме через специфічні мовні конструкції, літургійні практики (як-от молитовні марафони) та публічні проповіді формуються нові етичні норми та легітимізуються змінені соціальні ролі церков у мілітаризованому суспільстві. Крім того, застосовується метод порівняльної релігійної етики для системного зіставлення ціннісних пріоритетів, богословських аргументів та практичних моделей поведінки трьох деномінацій, що перебувають в ідентичних умовах національної кризи, але реагують на неї по-різному.

Основні результати дослідження. У контексті екзистенційних кризових ситуацій, до яких належить повномасштабна війна, моральні наративи виступають критично важливим, фундаментальним інструментом, за допомогою якого релігійні та соціальні спільноти інтерпретують соціальну дійсність, конструюють нові сенси та визначають власні етичні зобов'язання. Відповідно до положень теорії соціальної ідентичності, наративи категорично не можна розглядати просто як пасивне відображення об'єктивної реальності; навпаки, вони є динамічними стратегічними конструктами, які активно формують, підтримують і посилюють ціннісний зміст соціальної ідентичності групи. Ці наративні структури дозволяють членам спільноти чітко встановлювати свою відмінність від інших груп, логічно обґрунтовувати соціальні, політичні чи мілітарні позиції та надавати вищий сенс повсякденним екзистенційним випробуванням (Bliuc & Muntele-Hendreș, 2025).

В умовах воєнного часу, коли звичні координати цивільної моралі стрімко руйнуються, релігійний дискурс стає одним із найпотужніших джерел легітимації дій, які за мирних обставин могли б вважатися етично неприйнятними чи сумнівними (наприклад, масова участь вірян історично пацифістських громад у бойових діях або застосування летальної зброї). Соціологічні моделі вказують на те, що моральний наратив у таких випадках діє як своєрідне «наративне риштування» (narrative scaffold), що дозволяє спільноті узгодити свої фундаментальні доктринальні ідеали з жорстокою необхідністю фізичного виживання. Це досягається через складні когнітивні механізми переосмислення, морального виправдання (коли участь у війні рефреймиться як акт найвищої християнської любові та самопожертви), а також через механізми соціальної креативності, які дозволяють групі зберегти відчуття власної моральної правоти навіть в умовах застосування насильства проти ворога (Martzen, 2000).

Сучасні академічні підходи до вивчення соціології релігії розглядають релігійний феномен не просто як статичний набір догм,

інституційних правил чи літургійних приписів, але як динамічну структуру етичного смислотворення, яка безперервно функціонує у повсякденному житті, набуваючи особливої ваги під час збройних конфліктів та гуманітарних катастроф. Евристично цінною для цього дослідження є концепція «пережитої релігії», яка зміщує аналітичний фокус із вивчення офіційної теології на дослідження того, як звичайні віряни та локальні лідери інтерпретують, втілюють та фізично реалізують богословські сенси через конкретні щоденні практики. До таких практик, що відображають моральну позицію в умовах війни, належать практики лідерства, колективного плачу та оплакування втрат, солідарної присутності у зонах лиха та активного плекання есхатологічної чи соціальної надії (Negrov, 2026).

В екстремальних умовах війни релігія слугує своєрідним моральним каркасом, що допомагає вірянам долати глибокий когнітивний дисонанс, який неминуче виникає між базовою християнською вірою у всеблагого та всемогутнього Бога і спогляданням реальності масових вбивств та несправедливості. Ситуація тотальної війни також різко актуалізує процеси соціальної креативності, коли група, чия ідентичність та базові переконання опиняються під прямою загрозою, змушена здійснювати рефреймінг своїх цінностей для збереження власного морального статусу. Для спільноти українських протестантів це на практиці означає тектонічний перехід від маргінального статусу «переслідуваної меншості», що дистанціюється від гріховного світу, до проактивного статусу «духовних співтворців вільної нації», що вимагає радикального оновлення етичних установок, відходу від історичного ізоляціонізму та прийняття на себе тягаря відповідальності за долю держави.

Повномасштабна війна спричинила колапс традиційних, спрощених форм теодицеї в українському протестантизмі. Безпосереднє зіткнення з проявами абсолютного зла, символом якого для всього світу стали масові вбивства, катування та зґвалтування у Бучі, Ірпені, Бородянці та Маріуполі, змусило українських теологів розпочати болісний пошук нової мови для розмови про Бога. Протестантський богослов Роман Соловій одним із перших артикулював цей складний пошук через концепт «Богослов'я після Бучі», проводячи прямі та обґрунтовані історичні паралелі з повоєнним західним «Богослов'ям після Аушвіцу» (Pavlenko, 2024).

Цей наративний підхід, що формується в горнилі війни, ставить перед християнською свідомістю найрадикальніші запитання: «Де був біблійний Бог під час геноциду в Бучі?» та «Як саме можливо узгодити фундаментальний доктринальний концепт 'Бог є Любов' із фактом допущення масових страждань абсолютно невинних людей та дітей?». Аналітика «Богослов'я після Бучі» містить серйозне застереження: існує величезна небезпека перетворення християнства на «чисту теорію» або сухий, відірваний від життя ритуалізм, якщо церква не зможе інтелектуально та духовно інтегрувати цей травматичний досвід зустрічі зі злом у свою моральну систему. Традиційні спроби пояснити катастрофу через Книгу Йова чи абстрактні заклики до покаяння часто сприймаються як образа пам'яті жертв. Відповідно, релігійні спільноти сьогодні конструюють сенс війни не через тріумфалістські проповіді про неминуче Боже втручання, а через глибоку «етику солідарності», спільне несення болю з тими, хто страждає, та безкомпромісну демістифологізацію російських наративів, які намагаються виправдати агресію (Pavlenko, 2024).

У контексті українського протестантизму теоретичний вимір трансформацій релігійного середовища проявляється у кількох взаємопов'язаних площинах. Насамперед відбувається переосмислення соціальної ідентичності – перехід від образу переслідуваної та ізольованої радянською владою секти до усвідомлення себе як повноцінних громадян і співтворців вільної європейської нації. Важливим елементом змін стає моральне риштування, що передбачає богословське обґрунтування участі вірян у бойових діях як прояву християнської любові та самопожертви заради захисту ближнього, що водночас долає традиційну кризу пацифізму. Значну роль відіграє феномен пережитої релігії, коли фокус зміщується з догматичних дискусій на практичне служіння, включаючи волонтерство, евакуацію цивільних, капеланство та трансформацію церков у гуманітарні хаби. Окремий богословський вимір формує так зване «богослов'я після Бучі», яке характеризується відмовою від спрощених моделей

теодицеї на користь етики солідарності й оплакування, а також пошуком Божої присутності не над стражданнями, а поруч із тими, хто переживає війну у підвалах і під обстрілами (Кириченко, 2025; Ross, 2025).

Війна історично виступає безпрецедентним каталізатором моральної трансформації для будь-якого суспільства, оскільки вона миттєво руйнує звичні онтологічні та етичні структури повсякденності. Для українських протестантів цей виклик набув особливої, багатовимірної гостроти через їхню специфічну історичну спадщину. Протягом усього радянського періоду євангельські віряни зазнавали систематичних, жорстоких репресій з боку атеїстичної держави, що глибоко сформувало в них стійку соціальну ідентичність «гнанної та переслідуваної меншості». Ця ментальність зумовлювала схильність до радикального соціального ескапізму, підкресленої аполітичності, підозрілого ставлення до будь-яких державних інституцій та плекання суворого християнського пацифізму як форми пасивного спротиву світській владі (Soloviy, 2024).

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації остаточно зруйнувало цей пострадянський статус-кво. Зіткнувшись із прямою загрозою фізичного знищення та систематичного переслідування на окупованих Росією територіях, де окупаційні війська цілеспрямовано закривають церкви, конфісковують молитовні будинки та катують пасторів, звинувачуючи їх у так званому «шпигунстві на користь США», українські протестанти були змушені оперативно переглянути свої доктринальні установки. Масштаб руйнувань церковної інфраструктури (знищено десятки протестантських храмів) перетворив війну з теоретичної політичної проблеми на питання виживання конфесій. У цьому драматичному контексті виникли безпрецедентні моральні дилеми, які потребували негайного вирішення (Russia's Religious Persecution, 2024).

У протестантській етиці воєнного часу постає низка глибоких моральних дилем, які формують нові богословські та практичні підходи. Однією з ключових є напруга між пацифізмом і необхідністю захисту: традиція ненасильства вступає в гострий конфлікт із моральним обов'язком брати до рук зброю задля захисту життя невинних громадян від збройної агресії. Важливим викликом стало також служіння військовим, що вимагало подолання психологічних та інституційних бар'єрів між церквою та армією й сприяло формуванню інституту капеланства, покликаного зберігати людяність і психологічну стійкість військових на фронті. Значне місце займає проблема страждання і теодицеї, яка поставила перед богословами завдання пояснення масових убивств і катувань без вдавання до спрощених схем «Божого покарання», натомість спрямовуючи думку до практичної етики співчуття та солідарності з жертвами. Окремою дилемою є питання насильства у світлі християнської етики – пошук моральних меж застосування сили та осмислення того, чи може вбивство ворога на полі бою бути виправданим у контексті заповіді любові. Нарешті, актуалізується проблема меж патріотизму, що передбачає складний баланс між християнським універсалізмом, який проголошує братерство всіх людей, і формуванням стійкої національної ідентичності, що потребувала радикального розриву з ідеологічними наративами «русского мира» (Soloviy, 2025). Ці дилеми склали нову концептуальну рамку, в межах якої баптисти, п'ятидесятники та адвентисти почали конструювати свої унікальні моральні відповіді на виклики війни.

Моральні наративи баптистів. Для євангельських християн-баптистів (ЄХБ) війна стала надзвичайно потужним тригером для глибокого зсуву в місіологічній парадигмі та соціальній етиці. Відомий протестантський богослов Михайло Черенков артикулював цей історичний перехід як свідомий рух від радянської моделі «внутрішньоцерковної місіології» (intra-church missiology) до сучасної «місіології Царства» (Kingdom missiology) (Черенков, 2008; Cherenkov, 2017). Внутрішньоцерковна модель була дещо егоцентричною: вона зосереджувалася виключно на порятунку індивідуальних душ, вербуванні нових членів громади та забезпеченні духовного благополуччя ізольованої від суспільства групи. Натомість нова парадигма передбачає цілісний (холістичний) підхід до спасіння, який нерозривно інтегрує духовні, соціальні, політичні та економічні потреби суспільства в широкий концепт «визволення, примирення, трансформації та відновлення».

У цьому інтелектуальному та духовному контексті ключовим моральним наративом баптистів стає етика тотальної відповідальності. Голова ВСЦ ЄХБ Валерій Антонюк у своїх численних зверненнях категорично наголошує, що українські церкви зобов'язані стати «центрами служіння для нашого народу у часи такої недолі». Замість очікування кінця світу або традиційної сектантської втечі від гострих макросоціальних проблем, баптистський наратив потужно легітимізує проактивну громадянську позицію. Церква бачиться як «світло і сіль» для нації, що має бути безпосередньо поруч із людьми, нести їхні важкі фізичні та моральні тягарі та розділяти їхню історичну долю. Важливо зазначити, що локальна автономія, яка фундаментально притаманна баптистській конгрегаціональній еклезіології, дозволила місцевим громадам надзвичайно швидко мобілізуватися, перетворюючи свої доми молитви на центри для біженців (шелтери), складні логістичні хаби та центри розподілу гуманітарної допомоги, абсолютно не чекаючи централізованих вказівок «згори» (Звернення Валерія Антонюка, 2022; Anderson, 2022).

Війна в сучасному баптистському дискурсі інтерпретується не лише як зовнішній військово-політичний конфлікт, але і як глибоке, екзистенційне випробування автентичності особистої віри та дієвості християнських переконань. Це вимагало від баптистів кардинального переосмислення свого історичного пацифізму. Емпіричні та соціологічні опитування серед баптистських спільнот, проведені у 2023–2024 роках, засвідчили масштабний і поступовий відхід від жорсткого пацифізму на користь прагматичного, теологічно обґрунтованого підходу до збройного захисту своєї держави (Penner, 2024).

Сотні членів громад ЄХБ добровільно вступили до лав Збройних Сил України, вважаючи збройний захист батьківщини, своїх сімей та незахищених громадян проявом найвищої, жертовної християнської любові – готовності віддати власне життя заради ближнього. Мова морального вибору змістилася: якщо раніше головним імперативом було уникання особистого гріха насильства за будь-яку ціну (навіть ціною дозволу на здійснення зла), то нині імперативом стала моральна відповідальність за зупинення абсолютного соціального зла. Крім того, тісна інтеграція професійної громадянської діяльності у церковне служіння (що пропагується ініціативами на кшталт «Місії Євразія») дозволила вірянам розглядати свою світську роботу, включно з військовою чи державною службою, як абсолютно легітимний простір для реалізації християнських цінностей та здійснення позитивної трансформації українського суспільства (Soloviy, 2024).

Центральний моральний мотив сучасних українських баптистів в умовах великої війни можна чітко визначити формулою: «служіння через відповідальність». Цей мотив базується на зрілій громадянській етиці, яка розглядає турботу про суспільство та його захист не як факультативну благодійність чи тимчасову соціальну акцію, а як онтологічну сутність Церкви, її головну місію втілення Христової любові у зруйнованому агресією світі.

Моральні наративи п'ятидесятників. Якщо баптистський богословський дискурс тяжіє до раціональної етики соціальної відповідальності та розбудови громадянського суспільства, то наратив християн віри євангельської (п'ятидесятників) є набагато містичнішим і глибоко вкоріненим у концепції безперервної духовної боротьби. Для п'ятидесятницької теології історично характерна сильна віра у безпосереднє, активне і часто надприродне втручання Святого Духа в хід людської історії та повсякденні обставини. Відповідно, російсько-українська війна у їхній свідомості сприймається не лише як політичне зіткнення двох держав чи армій, але насамперед як глобальний метафізичний конфлікт, де жахливе фізичне насильство та руйнування є видимим проявом невидимої духовної битви між силами світла та темряви (Мокієнко, 2018а; Михайло Мокієнко, 2020).

Цей специфічний наратив надзвичайно яскраво проявляється у публічних заявах та закликах старшого єпископа УЦХВЄ Анатолія Козачка до тотальної всенаціональної духовної мобілізації. Регулярні деномінаційні ініціативи щодо проголошення всеукраїнських постів та організації масштабних молитовних марафонів (наприклад, проведення безперервних 12-годинних молитовних чувань у роковини вторгнення) не є просто ритуальними діями; вони жорстко структурують реакцію багатотисячної спільноти на війну. У цьому дискурсі

молитва концептуалізується не як пасивна втеча від страшної реальності, а як активна, потужна зброя впливу на хід подій. Моральний і громадянський обов'язок кожного п'ятидесятника – «стояти в проломі» в молитві за свій край, за державну владу, воїнів Сил оборони, медиків, волонтерів та критичну інфраструктуру. Цей дискурс радикально трансформує статус віряни-на: з безпорадної жертви трагічних обставин він перетворюється на активного воїна духовного опору, чиї дії безпосередньо наближають фізичну перемогу (Старший єпископ, 2024).

Відомий український дослідник та історик п'ятидесятництва Михайло Мокієнко зазначає, що цьому харизматичному руху історично властивий фокус на цілісному існуванні людини та пріоритетна увага до емоційно-духовних переживань, які не обмежуються лише раціональним пізнанням (Мокієнко, 2018b). В умовах масової колективної травми, спричиненої втратами та руйнуваннями, цей емоційно-екзистенційний вимір стає неперевершеним ресурсом для психологічного та духовного зцілення. П'ятидесятницькі громади пропонують безпечне терапевтичне середовище, де нестерпний біль, страх смерті і екзистенційний відчай можуть бути артикульовані та успішно сублімовані через інтенсивні емоційні літургійні практики (молитва іншими мовами, колективний плач, пророцтва, молитви за фізичне та душевне зцілення).

Водночас криза війни безжально висвітлила необхідність глибоких інституційних та світоглядних змін. Мокієнко критично вказує на традиційну для українських п'ятидесятників тенденцію минулого ототожнювати свою місію виключно з вузькою євангелізацією та підпорядковувати соціальну активність інтересам розбудови власної деномінаційної структури (Михайло Мокієнко, 2020). Війна змусила церкву вийти за ці безпечні, але вузькі рамки. Офіційна Стратегія УЦХВЄ на 2024–2026 роки, презентована А. Козачком, уже прямо визначає місію не просто як вербування нових членів, а як необхідність «бути світлом і сіллю для світу, являючи любов Христа через проповідь Євангелія, особистий приклад, справи милосердя та активну позицію в суспільстві» (Братерство майбутнього, 2024). Це свідчить про глибоку рефлексію вищого керівництва над тим, що релігійний ескапізм більше не є морально прийнятною стратегією виживання.

Для українських п'ятидесятників центральним моральним мотивом в умовах війни стає «віра як сила виживання і відновлення». Екзистенційна підтримка постраждалих, тотальна духовна мобілізація через молитву та акцент на трансцендентній надії дозволяють цим громадам зберігати неймовірну стійкість і діяти як ефективні терапевтичні спільноти в умовах колективної національної травми.

Моральні наративи адвентистів сьомого дня. Церква адвентистів сьомого дня (АСД) в Україні опинилася, мабуть, у найскладнішій та найболючішій доктринальній напрузі серед усіх великих протестантських деномінацій. Історична спадщина та офіційна позиція глобальної світової Церкви АСД чітко визначає позицію «нонкомбатантства» (non-combatancy) – принципову відмову від безпосередньої участі у бойових діях зі зброєю в руках на користь проходження альтернативної невійськової служби або медичного служіння в лавах збройних сил. Повномасштабна російська агресія, яка поставила під загрозу саме існування української нації, спричинила масштабні та дуже гострі внутрішні етичні дилеми в адвентистському середовищі (Kuryliak, 2025).

Згідно з експертними аналітичними оцінками внутрішніх викликів для Церкви АСД у 2024–2025 роках, усередині локальних громад виникли значні та емоційні дискусії щодо припустимості служби в армії саме як комбатантів, щодо бажаного ступеня підтримки військових структур та морального обов'язку участі в територіальній обороні своїх міст. Місцеві пастори зіткнулися з надзвичайно складним завданням – зберегти організаційну та духовну єдність серед вірян, які часто мають полярні погляди на застосування збройного насильства заради національного самозахисту. Відтак, моральний наратив АСД сьогодні балансує на тонкій межі між збереженням інституційної вірності пацифістським ідеалам своєї глобальної церкви та визнанням абсолютно легітимного права громадян на самозахист від агресора, пропонуючи нові форми інтенсивного служіння, які рятують життя, але не передбачають безпосередньої участі у кровопролитті (Лобанов, 2024).

Оскільки пряма участь у збройному опорі залишається для більшості адвентистів

доктринально проблемною зоною, церква спрямувала свій колосальний моральний імператив та організаційний ресурс у русло створення масштабної гуманітарної етики. Агентство розвитку та притулку (ADRA Ukraine), яке є глобальним гуманітарним крилом Церкви АСД, стало одним із найпотужніших, найефективніших недержавних акторів з надання допомоги населенню в Україні. Статистика вражає: лише протягом перших трьох років повномасштабної війни ADRA евакуювало з небезпечних зон понад 121 тисячу осіб, забезпечило продовольством 2,6 мільйона людей, створило безпечні умови проживання для десятків тисяч переселенців та надало критично важливу психологічну підтримку тим, хто пережив жахи окупації (ADRA's Lifeline, 2025).

Моральний наратив гуманітарної етики АСД непохитно базується на універсальних принципах неупередженості, політичної нейтральності та людяності. Це титанічне служіння розглядається не просто як соціальна робота, а як безпосереднє виконання Христових заповідей турботи про стражденного ближнього. Водночас такі масштаби діяльності створюють нові, неочікувані виклики для церкви: тисячі волонтерів та пасторів страждають від глибокого морального та фізичного вигоряння (burnout), адже вони щодня пропускають через себе чуже горе, тоді як фінансові та людські ресурси для підтримки цих ініціатив неухильно вичерпуються на третьому році війни. В цих умовах етична відповідальність АСД на 2024–2025 роки додатково фокусується на збереженні інституту сім'ї (зокрема сімей, розділених кордонами або втратами), психологічній допомозі переселенцям та духовній адаптації вразливої молоді в умовах постійного стресу (Four Years of Conflict, 2026).

Специфічним, глибоко вкоріненим аспектом морального наративу АСД є унікальна есхатологічна призма (вчення про останні дні та кінець світу), крізь яку інтерпретуються всі геополітичні події та жахи сучасної війни. Відповідно до результатів соціологічного дослідження есхатологічних очікувань, проведеного у 2024–2025 роках, 65,2 % опитаних членів церкви прямо розглядають повномасштабну війну в Україні як очевидне підтвердження наближення Другого приходу Христа. Проте важливо підкреслити, що ця есхатологія не використовується для фаталістичного виправдання насильства чи пасивності; навпаки, вона конструктивно інтегрується в моральний дискурс як потужне нагадування про тимчасовість і минущість земних страждань та про абсолютну необхідність постійного духовного чування. У цьому контексті війна виступає як апокаліптичний «знак часу», що екстрено мобілізує вірян до набагато активнішого проповідування Євангелія та самовідданого соціального служіння в очікуванні швидкого кінця людської історії та встановлення Божого Царства (Корчук & Полушкін, 2025).

Центральним моральним мотивом адвентистів сьомого дня в українських реаліях є «служіння як етична альтернатива насильству». Реалізуючи безпрецедентно масштабні гуманітарні проекти через мережу ADRA, розвиваючи медичне капеланство та опіку над біженцями, Церква АСД компенсує свою складну нонкомбатантську позицію надзвичайно високим рівнем суспільної корисності, жертовності та практичного щоденного милосердя. Глибокий аналіз релігійних та суспільних дискурсів трьох протестантських деномінацій виявляє як потужні консолідуючі спільні тенденції, так і суттєві доктринальні та практичні відмінності у їхніх відповідях на екзистенційну кризу війни.

У сучасному українському протестантському середовищі різні деномінації сформували власні моральні наративи та етичні акценти щодо війни й військової служби. Для баптистів (ЄХБ) домінуючим став наратив відповідальності та громадянської свідомості, що підкреслює громадянську етику та впровадження принципів «Місіології Царства». Це зумовило прагматичну адаптацію до воєнних реалій і широку теологічну легітимацію служби зі зброєю. П'ятидесятники (ХВЄ) акцентують увагу на духовній мобілізації та метафізичному опорі, зосереджуючись на емоційно-екзистенційній підтримці віруючих і збереженні цілісності особистості; їхня позиція характеризується підтримкою збройного захисту, активним розвитком військового капеланства та наголосом на постійному молитовному захисті. Натомість адвентисти сьомого дня (АСД) формують наратив гуманітарної допомоги як альтернативи насильству, роблячи акцент на гуманітарній етиці та посиленому есхатологічному очікуванні; для них характерним є збереження

доктринальної напруги щодо військової служби, пріоритет нонкомбатантства, альтернативної служби та медичного служіння.

Попри доктринальні нюанси, усі три деномінації демонструють радикальну, незворотну переорієнтацію від типової пострадянської моделі сектантського ізоляціонізму до глибокої, відповідальної суспільної участі. До Революції Гідності у 2014 році, і частково навіть до 2022 року, значна частина консервативних євангельських спільнот сприймала державу і громадянське суспільство з відвертою підозрою, що було прямим травматичним наслідком радянських гонінь та репресій. Тотальна війна стала каталізатором надшвидкого процесу ідентифікації протестантів із ширшим українським суспільством, його болем та надіями. Допомога військовим, біженцям, сиротам та нужденним отримала у проповідях найвищу моральну легітимацію, прирівнюючись до служіння самому Богу (Soloviy, 2024).

Крім того, спостерігається суттєве та безпрецедентне посилення публічної ролі церков у суспільстві: протестантські пастори сьогодні виступають не лише як вузькопрофільні духовні наставники, але і як авторитетні громадські лідери, ефективні логісти, кризові менеджери та психологи-консультанти.

Основні відмінності між деномінаціями лежать у площині богословських мов, якими артикулюється мораль, та рівня готовності до легітимації безпосередньої участі вірян у військових діях, що передбачають застосування летальної зброї. Баптисти, спираючись на демократичну автономію своїх локальних церков і активно розвиваючи концепт «Місіології Царства», виявилися найбільш гнучкими та адаптивними у перегляді історичного пацифізму, розглядаючи захист держави як громадянський і християнський обов'язок. П'ятидесятники, інтегрувавшись у громадянські процеси, зберегли дуже сильну емоційну та містичну складову свого вчення, артикулюючи війну переважно через терміни «глобальної духовної боротьби» та організовуючи колективне молитовне стояння як форму спротиву. Адвентисти сьомого дня, будучи жорстко пов'язаними глобальними доктринальними стандартами своєї всесвітньої організації щодо нонкомбатантства та маючи специфічну фокусну есхатологію, стикаються з найбільшими внутрішніми дискусіями щодо участі у війні. Вони вирішують цю напругу, безальтернативно спрямовуючи свою енергію та фінанси в колосальну інституційну гуманітарну роботу через ADRA.

Аналіз подій 2022–2025 років дає підстави стверджувати, що відбувся справжній тектонічний зсув у моральній та національній свідомості всього українського протестантизму. Ця трансформація охоплює кілька ключових вимірів. Традиційно, починаючи з радянських часів, протестантська етика була вузько зосереджена на індивідуальній праведності віряни (особисте духовне спасіння, педантичне уникнення персонального гріха, збереження моральної чистоти від впливу «світу»). Війна безжально змусила перенести етичний фокус на структурні, макросуспільні категорії – глобальну справедливість, захист базових прав людини, дієву солідарність із жертвами агресії та інституційну протидію системному державному злу. Цей перехід найяскравіше проявляється у стрімкому розвитку інституту військового капеланства, де протестантські служителі беруть на себе відповідальність за екзистенційне виживання та психічне здоров'я солдатів безпосередньо в умовах фронту.

До початку першого етапу російсько-української війни у 2014 році значна частина консервативних протестантів зберігала ментальну, організаційну та культурну прив'язаність до концепту «євразійського» або «пострадянського» євангельського братерства, де беззаперечно домінувала російська мова, російська література та московські центри впливу. Сучасна безжальна агресія та цілеспрямоване знищення російськими окупаційними військами протестантської інфраструктури на сході та півдні України назавжди розірвали ці штучні зв'язки. Відбулася стрімка та глибинна націоналізація моральної самоідентифікації: українські протестанти остаточно усвідомили себе невіддільною частиною європейської політичної нації з її цінностями свободи та гідності. Це призвело до масового виходу українських церковних союзів з усіх євразійських структур та формування виразно самобутнього українського богословського голосу на світовій арені (Kuryliak, 2023).

Завдяки своєму безпрецедентно масштабному та ефективному гуманітарному служінню, яке врятувало життя сотням тисяч українців,

протестанти здобули надзвичайно високий рівень довіри та поваги в широкому суспільстві. Відбувся остаточний ментальний перехід від наративу «миряни» (де церква позиціонувала себе як духовну опозицію до гріховного «світу») до конструктивного наративу «відповідальні співгромадяни». Це формує абсолютно нову протестантську соціальну відповідальність, яка вже сьогодні обґрунтовано претендує на вагомий вплив у процесах післявоєнної відбудови України, формуванні її нового морального ландшафту та очищенні політичної культури.

Трансформація протестантської ідентичності в Україні особливо виразно проявляється у порівнянні довоєнної парадигми, сформованої під впливом радянської спадщини, та парадигми воєнного часу 2022–2025 років. Якщо раніше протестантські громади часто сприймалися як переслідувана або маргінальна релігійна меншість, то в умовах війни вони дедалі більше постають як активне ядро громадянського суспільства та впливові волонтерські спільноти. В етичній площині відбувся перехід від зосередженості на уникненні індивідуального гріха й збереженні внутрішньої духовної чистоти громади до акценту на протидії системному соціальному злу, захисті прав людини та формуванні етики солідарності. Змінилося й ставлення до держави: замість традиційної підозри, дистанціювання та аполітичності дедалі виразніше формується модель партнерства у соціальній сфері, розвитку капеланства та усвідомлення відповідальності за майбутнє країни. Відповідно трансформується і місіологія від переважно «внутрішньоцерковної», орієнтованої на зростання власної деномінації до «місіології Царства», що передбачає зцілення суспільства, участь у відбудові та гуманітарному порятунку.

Висновки. Повномасштабна війна Росії проти України стала не лише трагедією, але й безпрецедентним, надзвичайно потужним каталізатором моральної, етичної та богословської переорієнтації сучасного українського протестантизму. Зіткнувшись з екзистенційною загрозою національному та фізичному існуванню, а також споглядаючи масові страждання невинних людей, євангельські спільноти були змушені швидко та безповоротно вийти за тісні межі свого традиційного ізоляціонізму, жорсткого догматичного пацифізму та вузькоконфесійної місіології, яка формувалася десятиліттями радянських переслідувань.

Проведений аналіз переконливо доводить, що найбільші протестантські об'єднання України – баптисти, п'ятидесятники та адвентисти сьомого дня – хоча і мають спільне коріння, формують різні, проте глибоко взаємодоповнюючі моделі морального реагування на безпрецедентну кризу. Баптисти концептуально акцентують увагу на громадянській відповідальності, переосмисленні пацифізму та цілісному суспільному служінні, легітимізуючи захист держави зі зброєю в руках. П'ятидесятники мобілізують свої величезні духовні та емоційні ресурси для екзистенційної підтримки травмованої нації, інтерпретуючи війну через призму глобальної духовної боротьби та молитовного стояння. Натомість адвентисти пропонують потужну інституційну та гуманітарну альтернативу безпосередньому насильству через своє глобальне медичне та соціальне служіння на тлі значно посилених есхатологічних очікувань близького кінця історії.

Незважаючи на об'єктивні відмінності у доктринальних акцентах і різних рівнях легітимації збройного захисту, всі три аналізовані деномінації переживають спільну, незворотну історичну еволюцію – український протестантизм впевнено переходить до абсолютно нової форми публічної моральності та соціальної теології. Він назавжди відмовляється від зручного статусу аполітичної маргінальної групи, остаточно розриває всі пострадянські ідеологічні та організаційні зв'язки з токсичним російським релігійним простором і сміливо бере на себе свою частку відповідальності за долю та виживання українського народу. Через горнило війни ці церкви перетворюють неймовірний біль і травму на дієву етику солідарності, практичного милосердя та національної стійкості. Ця епохальна трансформація не лише визначає сучасне обличчя українських євангельських церков перед усім світом, але й закладає міцний етичний фундамент для їхнього вагомого впливу на духовну, моральну та соціальну архітектуру майбутньої повоєнної України.

Список використаних джерел:

«Братерство майбутнього» – стратегічна доповідь старшого єпископа УЦХВЄ Анатолія Козачка. (2022). *Українська Церква Християн Віри Євангельської*. URL: https://www.chve.org.ua/en/dopovid-anatoliya-kozachka-strategiya-2024/

Звернення Валерія Антонюка до служителів і церков у зв'язку з початком війни. (2022). *Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів*. URL: https://www.baptyst.com/zvernennya-v-antonyuka-do-sluzhyteliv-i-tserkov-u-zv-yazku-z-pochatkom-vijny/

Кириченко, Д. (2025). Українські протестанти борються з війною і з власною вірою. *Kyiv Post UA*. URL: https://www.kyivpost.com/uk/post/50592

Корчук, В. І., & Полушкін, О. О. (2025). Есхатологічні уявлення Адвентистів сьомого дня в Україні у XXI столітті: Аналіз емпіричних даних. *Культурологічний альманах*, 2, 37–42. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.4

Лобанов, Г. (2024). Виклики для Церкви адвентистів сьомого дня в Україні в умовах війни. *Українська унійонна конференція Церкви адвентистів сьомого дня*. URL: https://info.adventist.ua/vyklyky-dlya-tserkvy-adventystiv-somogo-dnya-v-ukrayini-v-umovah-vijny/

Михайло Мокієнко: «Ювілей п'ятидесятництва – це демонстрація справедливості». (2020). *Українська Церква Християн Віри Євангельської*. URL: https://www.chve.org.ua/en/mmmokienko_100r_blagovisnyk/

Мокієнко, М. (2018a). Феномен п'ятидесятництва. Рівне : Дятлик М. 440 с.

Мокієнко, М. (2018b). П'ятидесятництво : особливості богословської та соціальної ідентифікації [Автореф. дис. д-ра філос. наук, Український державний університет імені Михайла Драгоманова]. Київ. 36 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31673

Старший єпископ УЦХВЄ Анатолій Козачок закликав церкви до посту і молитви 24 лютого. (2024). *Українська Церква Християн Віри Євангельської*. URL: https://www.chve.org.ua/a-kozachok-pist24-02-24/

Черенков, М. (2008). Європейська реформація та український євангельський протестантизм. Асоціація Духовне відродження. URL: https://www.kniga.org.ua/product/10864/

ADRA's Lifeline to Ukraine: Three Years of Transformative Support for Millions. (2025). *ADRA International*. URL: https://adra.org/adras-lifeline-to-ukraine-three-years-of-transformative-support-for-millions

Anderson, C. (2022). Baptists in Ukraine continue to minister with support from Send Relief. *Baptist Press*. URL: https://www.baptistpress.com/resource-library/news/baptists-in-ukraine-continue-to-minister-with-support-from-send-relief/

Bliuc, A. M., & Muntele-Hendreș, D. (2025). Narratives of moral superiority in the context of war in Ukraine: Justifying pro-Russian support through social creativity and moral disengagement. *The British journal of social psychology*, 64 (2), 1–21. https://doi.org/10.1111/bjso.12878

Cherenkov, M. (2017). Theologizing on the Maidan: "Maidan theology" in the Experience and Reflections of the Younger Generation of Ukrainian Protestants. *Acta Missiologiae*, 5, 81–100. https://ceeamsprints.osims.org/143/

Four Years of Conflict in Ukraine: The Human Stories Behind the Headlines. (2026). *ADRA International*. URL: https://adra.org/four-years-of-conflict-in-ukraine-the-human-stories-behind-the-headlines

Kuryliak, V. (2023). The Position of Ukrainian Protestants Regarding the War in Ukraine: Rebuttal of False Accusations of Eurasianism. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 43 (7), 166–180. https://doi.org/10.55221/2693-2148.2462

Kuryliak, V. (2025). Strategies of Religious Communication of the Seventh-day Adventist Church in the Context of Russia's War Against Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45 (2). 130–145. https://doi.org/10.55221/2693-2229.2598

Martzen, E. (2000). Religious and Philosophical Justifications for War: A Synthesis of Selected Literature. In *Critical Issues Forum Conference* (pp. 1–17). URL: https://www.osti.gov/servlets/purl/15013137

Negrov, A. (2026). Lived Theology and Leadership in Wartime Ukraine: An Empirical Study of How Lament, Presence, and Hope Reflect and Shape Theological Meaning-Making (2022–2025). *Religions*, *17* (2), 1–24. https://doi.org/10.3390/rel17020169

Pavlenko, P. (2024). Theological perspectives for post-war Christianity in Ukraine. «Theology after Bucha". *Skhid,* 6, 37–45. https://doi.org/10.21847/2411-3093.625.

Penner, P. (2024). Attitudes toward War and Peace in the Ukrainian Evangelical Context. *Religions*, 15 (1), 1–15. https://doi.org/10.3390/rel15010024

Ross, E. (2025). Evangelicals in Ukraine oppose ceding territory for peace, rights advocates say. *Christian Daily International*. URL: https://www.christiandaily.com/news/evangelicals-in-ukraine-oppose-ceding-territory-for-peace-rights-advocates-say

Russia's Religious Persecution and Misinformation in Ukraine. (2024). *Center for Strategic & International Studies*. URL: https://www.csis.org/analysis/russias-religious-persecution-and-misinformation-ukraine

Soloviy, R. (2024). The Church Amidst the War of Attrition: Ukrainian Evangelical Community in Search of a New Mission Paradigm. *Religions*, 15 (9), 1–16. https://doi.org/10.3390/rel15091136

Soloviy, R. (2022). Bottom of the Well Theology: A Christian Perspective from Ukraine. *Langham Partnership Canada*. URL: https://ca.langham.org/news-and-updates/bottom-of-the-well-theology-a-christian-perspective-from-ukraine/

Soloviy, R. (2025). Challenges for Discipleship in the Context of the War of Attrition: The Ukrainian Case. *European Journal of Theology*, 34 (1), 124–150. https://doi.org/10.5117/EJT2025.1.007.SOLO

References:

"Braterstvo maibutnoho" – stratehichna dopovid starshoho yepyskopa UTsKhVIe Anatoliia Kozachka ["Brotherhood of the Future" – strategic report by the senior bishop of the UCCE Anatoliy Kozachko]. (2022). *Ukrainska Tserkva Khrystyian Viry Yevanhelskoi* [Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith]. Retrieved from: https://www.chve.org.ua/en/dopovid-anatoliya-kozachka-strategiya-2024/ [in Ukrainian].

Zvernennia Valeriia Antoniuka do sluzhyteliv i tserkov u zviazku z pochatkom viiny [Address by Valeriy Antonyuk to ministers and churches in connection with the outbreak of war]. (2022). *YeKhB Vseukrainskyi soiuz tserkov yevanhelskykh khrystyian-baptystiv* [All-Ukrainian Union of Evangelical Christian Baptist Churches]. Retrieved from: https://www.baptyst.com/zvernennya-v-antonyuka-do-sluzhyteliv-i-tserkov-u-zv-yazku-z-pochatkom-vijny/ [in Ukrainian].

Kyrychenko, D. (2025). Ukrainski protestanty boriutsia z viinoiu i z vlasnoiu viroiu [Ukrainian Protestants struggle with war and their own faith]. *Kyiv Post UA*. Retrieved from: https://www.kyivpost.com/uk/post/50592 [in Ukrainian].

Korchuk, V. I., & Polushkin, O. O. (2025). Eskhatolohichni uiavlennia Adventystiv somoho dnia v Ukraini u XXI stolitti: Analiz empirychnykh danykh [Eschatological Concepts of Seventh-day Adventists in Ukraine in the 21st Century: An Analysis of Empirical Data]. *Kulturolohichnyi almanakh* [Culturological almanac], 2, 37–42. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.4 [in Ukrainian].

Lobanov, H. (2024). Vyklyky dlia Tserkvy adventystiv somoho dnia v Ukraini v umovakh viiny [Challenges for the Seventh-day Adventist Church in Ukraine in the context of war]. *Ukrainska unionna konferentsiia Tserkvy adventystiv somoho dnia* [Ukrainian Union Conference of the Seventh-day Adventist Church]. Retrieved from: https://info.adventist.ua/vyklyky-dlya-tserkvy-adventystiv-somogo-dnya-v-ukrayini-v-umovah-vijny/ [in Ukrainian].

Mykhailo Mokiienko: "Yuvilei piatydesiatnytstva – tse demonstratsiia spravedlyvosti" [Mykhailo Mokienko: "The Pentecostal Anniversary is a Demonstration of Justice"]. (2020). *Ukrainska Tserkva Khrystyian Viry Yevanhelskoi* [Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith]. Retrieved from: https://www.chve.org.ua/en/mmmokienko_100r_blagovisnyk/ [in Ukrainian].

Mokiienko, M. (2018a). *Fenomen piatydesiatnytstva* [The Pentecostal Phenomenon]. Rivne : Diatlyk M. 440 p. [in Ukrainian].

Mokiienko, M. (2018b). *Piatydesiatnytstvo : osoblyvosti bohoslovskoi ta sotsialnoi identyfikatsii* [Pentecostalism: features of theological and social identification] (Avtoref. dys. d-ra filos. nauk, Ukrainskyi derzhavnyi universytet imeni Mykhaila Drahomanova). Kyiv. 36 p. Retrieved from: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31673 [in Ukrainian].

Starshyi yepyskop UTsKhVIe Anatolii Kozachok zaklykav tserkvy do postu i molytvy 24 liutoho [Senior Bishop of the Ukrainian Orthodox Church Anatoliy Kozachok called on churches to fast and pray on February 24]. (2024). *Ukrainska Tserkva Khrystyian Viry Yevanhelskoi* [Ukrainian Church of Christians of the Evangelical Faith]. Retrieved from: https://www.chve.org.ua/a-kozachok-pist24-02-24/ [in Ukrainian].

Cherenkov, M. (2008). *Ievropeiska reformatsiia ta ukrainskyi yevanhelskyi protestantyzm* [European Reformation and Ukrainian Evangelical Protestantism]. Asotsiatsiia Dukhovne vidrodzhennia. Retrieved from: https://www.kniga.org.ua/product/10864/ [in Ukrainian].

ADRA's Lifeline to Ukraine: Three Years of Transformative Support for Millions. (2025). *ADRA International*. Retrieved from: https://adra.org/adras-lifeline-to-ukraine-three-years-of-transformative-support-for-millions

Anderson, C. (2022). Baptists in Ukraine continue to minister with support from Send Relief. *Baptist Press*. Retrieved from: https://www.baptistpress.com/resource-library/news/baptists-in-ukraine-continue-to-minister-with-support-from-send-relief/

Bliuc, A. M., & Muntele-Hendreș, D. (2025). Narratives of moral superiority in the context of war in Ukraine: Justifying pro-Russian support through social creativity and moral disengagement. *The British journal of social psychology*, 64 (2), 1–21. https://doi.org/10.1111/bjso.12878

Cherenkov, M. (2017). Theologizing on the Maidan: "Maidan theology" in the Experience and Reflections of the Younger Generation of Ukrainian Protestants. *Acta Missiologiae*, 5, 81–100. Retrieved from: https://ceeamsprints.osims.org/143/

Four Years of Conflict in Ukraine: The Human Stories Behind the Headlines. (2026). *ADRA International*. Retrieved from: https://adra.org/four-years-of-conflict-in-ukraine-the-human-stories-behind-the-headlines

Kuryliak, V. (2023). The Position of Ukrainian Protestants Regarding the War in Ukraine: Rebuttal of False Accusations of Eurasianism. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 43 (7), 166–180. https://doi.org/10.55221/2693-2148.2462

Kuryliak, V. (2025). Strategies of Religious Communication of the Seventh-day Adventist Church in the Context of Russia's War Against Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45 (2). 130–145. https://doi.org/10.55221/2693-2229.2598

Martzen, E. (2000). Religious and Philosophical Justifications for War: A Synthesis of Selected Literature. In *Critical Issues Forum Conference* (pp. 1–17). Retrieved from: https://www.osti.gov/servlets/purl/15013137

Negrov, A. (2026). Lived Theology and Leadership in Wartime Ukraine: An Empirical Study of How Lament, Presence, and Hope Reflect and Shape Theological Meaning-Making (2022–2025). *Religions*, 17 (2), 1–24. https://doi.org/10.3390/rel17020169

Pavlenko, P. (2024). Theological perspectives for post-war Christianity in Ukraine. «Theology after Bucha". *Skhid,* 6, 37–45. https://doi.org/10.21847/2411-3093.625.

Penner, P. (2024). Attitudes toward War and Peace in the Ukrainian Evangelical Context. *Religions*, 15 (1), 1–15. https://doi.org/10.3390/rel15010024

Ross, E. (2025). Evangelicals in Ukraine oppose ceding territory for peace, rights advocates say. *Christian Daily International*. Retrieved from: https://www.christiandaily.com/news/evangelicals-in-ukraine-oppose-ceding-territory-for-peace-rights-advocates-say

Russia's Religious Persecution and Misinformation in Ukraine. (2024). *Center for Strategic & International Studies*. Retrieved from: https://www.csis.org/analysis/russias-religious-persecution-and-misinformation-ukraine

Soloviy, R. (2024). The Church Amidst the War of Attrition: Ukrainian Evangelical Community in Search of a New Mission Paradigm. *Religions*, 15 (9), 1–16. https://doi.org/10.3390/rel15091136

Soloviy, R. (2022). Bottom of the Well Theology: A Christian Perspective from Ukraine. *Langham Partnership Canada*. Retrieved from: https://ca.langham.org/news-and-updates/bottom-of-the-well-theology-a-christian-perspective-from-ukraine/

Soloviy, R. (2025). Challenges for Discipleship in the Context of the War of Attrition: The Ukrainian Case. *European Journal of Theology*, 34 (1), 124–150. https://doi.org/10.5117/EJT2025.1.007.SOLO

Дата першого надходження статті до видання: 27.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.03.2026